

2.1. Biološke osnove agresivnosti

Že tvorec socialne psihologije William McDougall je v knjigi

"Uvod v socialno psihologijo" (1908) razvil domnevo, da vse človekovo socialno obnašanje vodijo "instinkti" (goni). McDougall je določil 18 različnih instinktov, ki naj bi vodili tako socialno kot asocialno obnašanje. Vendar takšna razlaga ne prispeva veliko k pojasnitvi agresije, saj jo le prelagata na pojasnitev izvora nekega instinkta. Bolj kot McDougallova teorija instinktov sta na teorijo agresivnosti vplivali dve drugi teoriji: Freudova psihoanaliza in Lorenzova biološka teorija agresivnosti kot naravnega obnašanja.

Freud je razvil pravzaprav dve teoriji agresivnosti. V prvem obdobju svoje psihoanalize (pred letom 1920) je pojasnjeval agresijo kot služabnico principa zadovoljstva, torej kot dejavnik v službi Erosa. Agresijo je, tedaj razlagal kot reakcijo posameznika na frustracijo zaradi preprečevanja zadovoljitve njegovih želja. Po letu 1920, po vkustu množičnega pobijanja v prvi svetovni vojni, pa je Freud razvil teorijo o dveh osnovnih "gonih", o Erosu in Tanatosu (Freud, 1920).

Gon po smrti je usmerjen k destrukciji, dezintegraciji organskega življenja, k doseganju stanja anorganske materije (danes bi mu nemara lahko dejali kar "entropični" princip). Destruktivna energija, ki je vezana na gon po smrti, se mora iz posameznika stalno usmerjati navzven. Sicer bi lahko povzročila njegovo uničenje. Tako kot potrebuje seksualna energija neko zadovoljitev, da bi se znižala napetost v organizmu, mora tudi agresivna energija najti neko zadovoljitev, da se zmanjša napetost v organizmu. Freud se je poslužil stare teorije katarzične redukcije napetosti. Po tej se sovražne in agresivne težnje lahko izvirajo na neapresiven način, npr. v

"strupenem" humorju, v l...ntapiji. S tem se zmanjša pritisk agresivne energije. Po začasni zadovoljitvi erotskega ali agresiv

energijo, kar sčasoma zopet vodi k sprojanju erotskih in, agresivnih teženj (Freud, 1920).

Podobno mnenje o neizogibnosti in o vrstnosti agresivnega obnašanja zasledimo tudi pri Konradu Lorenzu (1963), razisovalcu agresivnosti kot splošno značilnosti živalskega obnašanja. Agresivno obnašanje je po njegovi teoriji, rezultat naravne evolucije vrst in je sredstvo za povečanje vrstne množnosti neke vrste ali posameznega organizma za preživetje. Lorenz je zanimala predvsem agresivna znotraj vrste živalske vrste. Agresivna pripomora k temu, da posamezni individui iste vrste niso preveč gosto naseljeni v istem okolju, da imajo zato večje izvore hrane in več možnosti za preživetje svoje potomstva. Spopadi med pripadniki iste vrste služijo pozitivni selekciji najmočnejših in najbolj zdravih vodij neke črede. S pomočjo agresivnosti med člani iste vrste se vzpostavlja naravna hierarhija, ki postavlja najboljše individue na najvišje mesto.

Lorenz sklepa dalje, da v vsakem individu obstaja oteialna reaktivno-specifična energija, ki se spontano sprosti (ZT-%pšt= nost in intenzivnost agresivnega obnašanja sta odvisni od aktualne moči tega potenciala. Agresivna energija se ne aktualizira skozi penetsko utrjene vzorce reaktiviranja na specifične dražljaje (npr. na nasprotnika v času parjenja, na konkurenta v našem teritoriju itd.). Ti vzorci reaktiviranja poznajo strogo omejeno agresijo, ki le vodi k smrti nasprotnika. Temu pravi Lorenz "biološka agresivna reakcija", ki ščiti vrsto pred propadom zaradi agresije med člani vrste.

Po Lorenzu so ključne "poza" ali "povzročitelji učinkovita sredstva za

kontrola agresije. Namesto tega so razvili zelo sofisticirane tehnike napada in rušenja. Pri ljudeh se ni v enaki meri kot inteligenca in znanje razvil tudi instinkt za nadzor znotraj rodovne agresije. Tako smo ljudje v idealnem položaju, ko imamo na voljo sredstva, da uničimo lastno vrsto (in vse življenje na Zemlji), a malo zavornih dejavnikov proti tej možnosti.

Lorenz razlaga agresivnost s "hidravličnim" modelom energije. Tako kot stalen dovod pare v parni stroj terja stalno odvajanje presežne pare, sicer pride do eksplozije, potrebujejo tudi organizmi (in ljudje z njimi) stalno kontrolirano "odvajanje".

Agresije, sicer se nakopiči agresivni potencial in pride do "agresivne eksplozije". Lorenz je predlagal, naj bi ljudje gojili borilne športe kot kulturno kanaliziranje agresivne energije. To priporočilo ne vzdrži kritike, saj raziskave kažejo, da se agresivnost pri tekmovalcih borilnih športov ne zmanjša, temveč je večja kot pri ostali populaciji (Gaskell, Pearton, 1979). Iz zgodovine pa je znano, da so bili borilni športi doma ravno v najbolj vojaško usmerjenih kulturah (Sipes, 1973). Tudi močno agresivno vedenje navijačev na raznih tekmah ne kaže, da bi spremljanje kompetitivnih iger kaj zmanjšalo agresivni potencial ljudi, prej nasprotno, poveča ga.

Danes teoretiki na splošno zavračajo tako domnevo o univerzalnosti in vrojenosti agresivnega obnašanja v človeku kot tudi model "parnega stroja". Psihokulturne raziskave kažejo, da agresivnost nikakor ni enako prisotna v vseh ljudeh in v vseh kulturah. Obseg agresivnosti ne podlega nobenim ustaljenim ritmom kot zadovoljevanje drugih primarnih potreb (lakote, spolne želje, spanja itd.), temveč podlega zgodovinskim okoliščinam. Tako lahko neka kultura, ki je bila stoletja pacifistična, preide v kulturo agresije. Na primer plemena na Malaji, ki so bila dolga stoletja pacifistična, so dvajsetletni vojni obdobje leta 1950 nenadoma prešla k najbolj brutalnemu obračunavanju z nasprotniki (Gergen, 1986).

2.2. Učenje agresivnosti

Teorije socialnega učenja zavračajo idejo vrojenosti agresije in namesto nje razvijajo tezo, da se agresije naučimo v procesu socializacije (socialnega učenja). Glavni principi socialnega učenja pa so instrumentalno kondicioniranje, socialno modeliranje in vpliv medijev.

Posamezniki izberejo takšno delovanje in obnašanje, ki jih pripelje do zaželenega cilja. Tako npr. otrok na vsak način želi priti do igrače, ki jo vidi v posesti drugega otroka. Če ne gre drugače, poskusi z agresijo. Igračo mu skuša na silo odvzeti. Če to dejanje pripelje do uspeha, poskuša s podobno metodo zadovoljiti svojo željo še naslednjič. Če mu to ponovno in nato še večkrat uspe, potem se v njem vzbudi pogojni refleks agresivnega zadovoljevanja njegovih želja. Pri tem igrajo glavno

vlogo pozitivni ojačevalci učenja agresije. To so npr. privlačni predmeti, denar, sladkarije, pridobitev socialnega priznanja ali socialnega statusa, pa tudi konec neprijetnega in bolečega stanja (Mummendey, 1990).

Da bi se lahko sprošil proces socialnega učenja, mora posameznik najprej opaziti in agresivno obnašanje in se pri tem osredotočiti na to, a lahko uporabi to obnašanje za pridobitev želenih stvari. Posamezniki socialnega učenja agresije postularajo socialno modeliranje. Posamezniki opazujejo druge (zlasti odrasle osebe) pri agresivnem obnašanju in si zapomnijo posledice takšnega obnašanja. Če so opazili pozitivne posledice agresivnosti, potem jim je to znak oziroma vzor za posnemanje. Bandura s sodelavci je napravil več poskusov, da bi potrdil to domnevo. Otroci v vrtcu so na primer opazovali odraslega, kako je prišel v sobo z igračami in z gumijastim kladivom udaril veliko napihnjeno lutko

klovna, jo pohodil in la-ičal nanjo (Bandura idr., 1961, 1963). Otroci v kontrolni skupini pa so videli odraslega, ki se je vedel povsem miroljubno. Oba odrasla sta igrala vlogo modelne osebe v socialnem učenju. V drugi fazi poskusa pa je bila modelna oseba bodisi nagrajena bodisi njeno obnašanje ni prineslo pozitivnih posledic. Nato so se otroci sami začeli igrati z igračkami. Pokačalo se je, da so otroci posnemali obnašanje opazovane modelne osebe, vendar le tedaj, če so poprej videli, da je bila modelna oseba nagrajena za svoje obnašanje. Do takega učinka je prišlo neodvisno od tega, ali je modelna oseba zares prišla v sobo z igračkami ali pa so otroci vse skupaj gledali na videoposnetku. Celotna slika z vsebino podobno nastopu obeh modelnih oseb je imela isti učinek.

Domnevo o socialnem učenju agresije potrjujejo tudi poskusi, kjer je šlo za znižanje stopnje agresivnega obnašanja. Tako sta Brown in Elliot (1965) raziskovala vpliv nagrajevanja neagresivnih dejanj pri predšolskih otrocih. Pokačalo se je, da so vzgojitelji s takšnim ravnanjem dosegli znatno znižanje agresivnosti v skupini otrok, ki so bili pred tem močno agresivni.

Kajni delujejo na agresivnost obratno kot nagrade. Raziskave so pokazale, da stroge kazni naredijo otroke še bolj agresivne; kot so bili prej (Gergen, 1986). Starši s svojo strogostjo postanejo otrokom model za agresivno obnašanje, obenem pa jeza

in srd zaradi kazni pri otrocih lahko kasneje izbruhne v agresivno obnašanje. Agresivnost se lahko vzpodbuja tudi skozi kulturne modele, tako npr. sodobni koncept moškosti favorizira agresivnost, koncept lenosti pa miroljubnost, neagresivnost. Ni se torej čuditi, da so v zahodni kulturi moški bolj agresivni kot ženske (Gaebelin, 1977). Dečki si prisvajajo agresivno obnašanje preko kulturno posredovanih vzorov moškega obnašanja v igrah, in jih nato prenašajo v svoje kasnejše življenje.

Pomen modelov za socialno učenje agresije lahko izkoristimo tudi za agresivno nasprotno obnašanje, za učenje nenasilja. Tako sta Mahatma Gandhi in za njim M. Luther King s svojim vzorom učila množice nenasilnega izvajanja protesta proti narodnostnim, rasnim in socialnim krivicam.

2.3. Učinki medijev na razvoj agresivnosti

Ke Bandurovi poskusi so opozorili navelik pomen medijev pri posredovanju modelov agresivnega obnašanja, saj so imeli videoposnetki in slike enak učinek kot realni dogodilji. Zato je tem poskusom sledila cela vrsta raziskav, ki so upotabljale razne stopnje korelacije med gledanjem agresivnih scen na TV, na videu, v kinu in med porastom agresivnega obnašanja ljudi (zlasti otrok). Tako so bili v več poskusih otroci, ki so gledali filmske posnetke agresivnih scen, pripravljani mnogo huje "kaznovati" svojega vrstnika kot otroci, ki niso gledali takšnih posnetkov oziroma so gledali posnetke z miroljubno vsebino (Liebert, Baron, 1972). Leyens in sodržavci pa so kasneje k raziskovali razlike med, češd., ž, n m b "interakci'bo oz i rom_a sku inski učinek__na ot_rok_e (Leyens, Herman, Dunand, 1982). Otroci r'išo gledali navedenih posnetkov izolirano drug od drugega, temveč so bili medtem vpleteni v razne interakcije oziroma socialne situacije. Je so bili v skupini, so se pogovarjali med seboj o posnetkih in so tako drug drugega podpirali v agresivnih teinjah. Zato so omenjeni avtorji v svojih raziskavah (Leyens idr., 1982) opvovali učinke agresivnega obnašanja na pare otrok, pri čemer je bil eden od otrok dominanten, drugi podredljiv, ali pa sta bila oba podredljiva. Učinek posnetkov s scenami agresije je deloval v smeri

pospeševanja agresije le tedaj, če sta bila v paru eden dominanten in eden podredljiv otrok, sicer pa ne, oziroma se je agresivnost obeh otrok celo zmanjšala.

Sicer pa so številne raiiskave o učinkih apresivnih posnetkov na gledalce pokaiale le kratkotrajne učinke. Nekaterne longitudinalne raiiskave, ki so spremljale raivoj posameznikov od otroštva do adolescence, pa so vendarle odkrile signifikantno korelacijo med popostim pledanjem filmov o nasilju v otroštvu in nasilnim obnašanjem rnladih (Huesmann, Lelkowitz, Walder, 1984; Eron, Huesn p,znn, 1980).

Pogosto gledanje nasilnih scen na TV ne poveča le pripravljenosti pledalcev, da se obnašajo apresivno, temveč na splošno podpira stališča, ki so relevantna za agresivnost. Raziskave npunreč dokaiujejo, da osebe, ki na TV vedno znova gledajo, kako se konllikte razrešuje z nasiljem, v svojem iivljenju precenjujejo nevaznost:.. da postanejo irLev agresije, postanejo nezaupljive do druęih, terjajo st.roije karni za nasilneie itd. Pravilolzia se ta stališča ujempzjo s konsezvativnimi popledi na svet (Multimenrley, 1990. s1r.288).

Obstajajo pa tudi nasprotne teze o vplivu pledanja prizorov nasilja na razvoj apresivnosti. S. Feshbach npr. je mnenja, da lahko fantvije o npzsilju, lcijih sproii pledanje nasilnih scen na TV ali v kinu, zmanjšajo apresivnost v realnem življenju. Imaginacije nasilja torej lahko zmanjšajo potrebo po dejanski agresiji (Feshbach, Sinper, 1971).

2.4. Frustracija in agresivnost

Dollard, Doob, Miller in ciruęi raiiskovalci tako imenovane Yalske skupine socialnih psiholopov so leta 1939 objavili monoprapiro "Frustracija in apresija". Z njo so vpeljali v socialno psiholopijo teorijo in rariskave o povezanosti med frustracijo in agresijo. Avtorji so zavračali pozn_e, Freu__dove teze oponu smrti__ in druge teorije o vrojeni apr,sivnosti. Sprej%oli pa so prejšnjo eu ovo teoripo o woru pr%šij%o v fr□stracijizadovoljitve ielje. Pod frustracijo so rvumeli st.cinjje, ki nastane, kadarje organizmu zaprt.a pot do zadovoljitve neke ciljne reakcije. Glavna hipoteza njihove teorije se plasi: frp ustracija vednę vodi k,nelpi obliki apresije in apresijaje vednoposlediča lrustr cipepAgresija

ni usmezjena ved_nę pr"tipiku frustrači,pe, npr. kadarje ta začetnik p s premočan, se lahko agrespappreu_ smeripkak drug, nadomesten _objekt. V op,h pmerih pa sproščena ap si n,, energija (začasno) reducira potrebo po novih agresijah. Ta pojav se imenuje katarzična redukcija agresije.

Kritiki so tej teoriji očitali, da ni neposredne in vzročne zveze med frustracijo in apresijo, saj frustracija lahko izzove tudi drugačne reakcije, npr. jok, obup, apatijo. Agresija pa po drugi strani ne potrebuje nujno frustracije za svoj predpogoj.

Zato so avtorji frustracijske teorije agresije svojo tezo kasneje preoblikovali, češ da frustracija ustvabja le dražljaj za agresijo, agresija pa je dominantna reakcijska težnja kot odgovor na frustracijo. Frustracija torej ustvarja dražljaj za apresijo, toda to, ali se bo zares zpodila apresija, je odvisno še od drugih popojev (Mummendey, 1990). Prav vprašanje spremljajočih pogojevje vodilo drupe avLorje v nove spremembe frustracijske teorije apresivnosti.

Med temi avtorjije bil najbolj vpliven L. Berkowitz, kije sploh eden vodilnih raziskovalcev apresivnosti. Med frustracijo in agresijo je vključil še tretji, posredujoči dejavnik, agresivni sprožilni dražljaj (Berkowitz, 1974). Po tej teoriji frustracija izzovevposamezniku stanje emocionalnegavzburjenja, namreč jezo. Jeza pa izzove notranjo pripravljenost na agresivno obnašanje. Vendar se ta pripravljenost na agresijo uresniči šele tedaj, če celotna situacija vsebuje sprožilne dražljaje, ki imajo agresiven pomen. To so npr. objekti (iivi ali neživi), kijih oseba asoc□ra z agresivnim obnašanjem ali pa s pogoji, ki so izzvali v njej jezo. Jezi v posamezniku mora torej stopiti nasproti še agresijo izzivajoči objekt, šele potemje velika verjetnost, da bo posameznik svojo frustracijo izrapil z agresijo.

Rezultati Berkowitzevih poskusov so pokazali, da pri osebah, ki niso imele občutka jeze, prisotnost kakšnega "agresivno" pomenljivega predmeta (puške, revolverja) ni izzvala nikakršnega povečanja agresivnosti. Nasprotno pa je pri poskusnih osebah, ki so bile v čustvenem stanju jeze, prisotnost agresivno pomenljivega predmeta signifikantno zvišala agresivnost. V literaturi pravijo temu učinku "učinek orožja" (Berkowitz, 1974). Tudi nekatere ponovitve poskusov v drugačnih okoliščinah, npr. izven laboratorija, so potrdile obstoj tega učinka.

Spet druge raziskave so prišle do nasprotnih rezultatov, tako da se je do danes utrdilo prepričanje, da je tudi učinek orožja odvisen od konteksta, npr. od prisotnosti implicitnih napotkov ali opravičil za agresijo (Mummendey, 1990). Vsekakor pa je pomemben Berkowitzev splošen sklep iz njegovih raziskav: "Ne dotakne se prst sprožilca, temveč sprožilec vodi prst" (Berkowitz, 1973). Kasneje je Berkowitz razširil svojo teorijo še s tem, daje upošteval tudi ideje in ne le objekte, ki so asocirani z agresivnostjo (Berkowitz, 1982). Besede in simboli, ki imajo agresiven pomen lahko izzovejo druge ideje s podobno vsebino in potem občutke, ki lahko izzovejo agresivno obnašanje.

Obstaja vrsta raziskav, ki se lotevajo podrobnejše analize odnosov med čustveno razburjenostjo, agresivnostjo in zunanjimi dejavniki. Zanimivo je, da lahko povečajo težnjo k agresivnosti tudi okoliščine, ki niso pomensko ali vzročno povezane z agresijo ali z vzrokom razburjenosti (kot so averzije, jeze). Tako lahko povišana temperatura v okolju, velik hrup, gneča, delujejo kot neposredni vzroki za povečanje averzije in agresivnosti. Podobno učinkujejo nekateri telesni, fiziološki dejavniki (telesni napor), informacije (soočenje s senzacionalnimi novicami), gledanje napetih prizorov ali erotičnih scen (pornografija). To so same po sebi agresivno nespecifične okoliščine, ki pa v povezavi s stanjem čustvene napetosti, jeze zelo hitro pripeljejo ljudi do agresivnega obnašanja (Mummendey, 1990).

Nekateri teoretiki razlagajo to povezavo s pomočjo "teorije o prenosu vzburjenja" (Zillmann, 1979). Po tej teoriji prenašamo ljudje preostanek vzburjenja iz agresivno nevtralnih dejavnosti v novo situacijo vzburjenja in na nove vzroke vzburjenja, ki s prvotnimi izvori niso vzročno ali pomensko povezani. Oba potenciala vzburjenja se tako medsebojno povečata oziroma seštevata. Zato lahko vzburjenje, ki ga povzroči ena situacija, aktivira obnašanje osebe v povsem drugi situaciji (npr. povečanje temperature + jeza -> agresija). Dodatne raziskave agresivnosti so dopolnile to teorijo z ugotovitvijo, da prenos preostanka vzburjenja na novo situacijo le tedaj pospešuje

agresivnost, kadar je agresija že sploh dominantna reakcijska težnja v novi situaciji.

Drugi pomemben dejavnik, ki lahko posameznika ob povišani

fiziološki razburjenosti privede do zvišanja agresivnosti, pa je deftniranje, interpretacija lastnega razburjenja. Kadar so fiziološke reakcije na neko verbalno agresijo ali na pretno fizično agresijo jasno občutene in opazne (povečan krvni pritisk, rdečica na obrazu, hitro dihanje in srčni utrip), potem prizadeti ne bo imel težav z interpretacijo svojega stanja kot jeze. Tedaj je tudi visoka vezjetnost agresivnega obnašanja osebe.

Drugače je, če je fiziološko stanje še neizrazito, če posameznik nimaja sni informacij o vzroku svojega razburjenja. Takrat ne vemo gotovo, kako bi interpretirali lastno stanje: kot jezo, strah, nepotnost ali kaj drugega. Takrat je agresivna reakcija manj verjetna. [Če ko se dokopljemo do "primerne" definicije stanja, se poveča moč agresivnega razburjenja na situacijo (Mummendey, 1990).

Vse navedene teorije so poudarjale pomen notranjih dejavnikov v človeku, ki izzovejo agresijo (instinkti, pogojni refleksi, frustracija, fiziološki dejavniki, prenos

razburjenja na nove izvore). Ostali dejavniki so bili zpolj "intervenirajoče" spremenljivke med notranjimi teinjami človeka in zunanjim obnašanjem (apresijo). Kot smo je videli, pa je to dogajanje odvisno tudi od situacije, od socialnega konteksta, predvsem pa od definicije (atribucija) nekega obnašanja kot apresivnega ali neagresivnega. S tem se v rvlabo al;resije vmeša interakcija med osebo in drugimi, ki spremlja_jo njeno delovanje ter skupna konstrukcija a socialnega sveta.

2,5, Socialna konstrukcija agresivnosti

Skora_j vsako obnašanje, celo opustitev kakega dejanja, lahko postane v prizlzeri intez-pz-etaciji apresivnost, če opazovalec pride do sklepa. da je subjekt dejanja nrxlerno hotel doseči škodljive posledice za drupo osebo (aliveč oseb). In obratno, tudi primez-i najteijih uporab sile se lahko razbrenenijo oznake apresivnosti, če jih raiumenzo kot izrpv čiste samoobrambe ali zpolj spontanega orlreal;iranja. Represivna institucija driave, ki muči zapornike. se lahko "razbremeni" očitka nasilnosti s tem,

da se pozove na vredno stanje, na obrambo dežele, na nujne obranzbne ukrepe itd. To paji lahko uspe le tedaj, če tudivečina ljudi sprejnze te railal;e kot legitimzne, kot skladne s skupninzi drupbenimi norrrzami.

Ocenjevanje nekega obnašanja koL apresivnel;a je torej več kot goli opis dejstev o obnþžanju neke osebe nasproti drugim osebam. Uporabljanzo vrednotenja in upotavljanzo: to in to dejanje je slabo, neprimerno, krši nornze, akter zasluu kven itd. Takšne presoje inzajo ponzembne posledice. Je neko dejanje identificiravno kot apresijo, poLenz je (največkrat) podvrieno negativninz sankcijanz. Če pa isLo dejanje oceninzo za neagresivno, bo akter razbrerzzenjen krivde.

Izvsakdanjega poliLičnega iivljenja npuzzje dobro znano, kako raplične skupine povsenr rplično karaktervirajo počelje neke osebe ali skupine. Zþz denzorzstranteje nastop policije "brutalna agresija" na neoboroiene in nenasilne denzonstrante, za policijo (in vlado) pa nujen ukrep "za zavarovanje splošnega in zasebnega prenoženja" itd. Takšne rvlike v ocenah so potrdile tudi številne rariskave. Pri Lenz upoLavlajo, da so za identitþkacijo nekega obnašanja (dejanja) kot apresivnel;a bistvena nzerila: škodljivi namen, dejanska škoda in kršenje veljavnih norm (Munzmendey, 1990). Sevecta La nzerila niso po sebi dana, temveč so prav tako kot ocerzþz apresivnosti socialni konstrukti, kijih opcvovalci in/ali uctelepenci apresivrze scene pripisujejo akterju (jenz) agresivnilz dejanj.

Bistven de_avn_ik, ki izzove oceno o a resivnosLi obnašanj þje ùr.ai_ nan
þdgovornost ne oga za dopodke, ki vzbujajo averzijo, in diškr,p rzca nz%ocT
e'anskinz in zaiel'eninz obnašan'

Če nekdo naenkrat rzapade svojel;a sopovorca, poLenz to oceninzo kot apresijo, če iz-tev polzrej res ni z ničenz izzivala aktezja apresije. Vzroke (razloþe) za izbruh jeze pri akterju agresije lahko pripišenzo le þkterju sanzenzu. Drupače paje, če je žrLev prej verbalrzo pon_evala in rzapadala aktezja. Tedaj je razlika med priþþzkovanizzz (zaieljenim) obnašanjem in dejanskinz obnašanjerzz þlkt.erja precej manjša kot v prvem primeru. V dnigenz prinzeru tzidi vzrokov za izbruh jeze ne vidimo le v akLezju, terzzveč (delno tudi ali povsenz) v žrtvi agresij e.

Spet drug način redel'iniranja navedene situacije je "zmanjšanje odgovornosti" akterja za agresijo, npr. akterje bil pod vplivom alkohola, bil je preutrujen, bil je v stanju stresa zaradi novice o smrti očeta iLd. Takšne "opravičevalne" informacij e akterj a dodatno raibremenj uj ej o odpovornosti za agresijo, ker mu slabijo ali odvzemajo pripisovanje namernosti dej anj a.

Poseben primer "razbremenjevanja" za apresijo so samoopravičila akterjev za agresijo, oziroma samoatribucija. Takšna samoopravičila pčpsto ponudi avtoriteta, skupinski vodja, predstavnik vplivne institucije ipd. Drastičen primer takšne p vpliva avtoritet (institucij) na prostovoljno izvajanje nasilja brez občutka krivde so bili znani Milgramovi eksperimenti. S. Milgram (1965) je v šestdesetih letih vedel vrsto eksperimentov, s katerimi je meril pripravljenost za pokoravalije in poslušnost avloriLetam. Z rezultati je vrpel senco na predstave o ljudeh kot avtonomnih in rapumnih bitjih. Potrebno pa je vedeti, da so bili eksperimenti narejeni v času ameriške vpletenosti v vietnamsko vojno. Eksperimenti in upotovitve so šokirali strokovnjake in javnost in postali eni najbolj znanih eksperimentov v socialni psihologiji.

Priloga: Milgramov eksperiment

V prvem eksperimentu je Milgram prek oglasa v časopisu povabil ljudi da sodelujejo v nekem poskusu na univerzi Yale. Dejal jim je, da gre za poskus o učinkih kaznovanja na učenje. V poskusu je sodelovalo 40 moških, starih med 20 in 50 let, različnih poklicev in izobrazbe (od nedokončane osnovne šole do doktorata znanosti).

Izbranim (poskusnim) osebam je bilo sporočeno, da gre za eksperiment v zvezi z učenjem in spominjanjem. Vsaka poskusna oseba naj bi imela enega učenca (ki je bil Milgramov sodelavec) in vsaka dvojica (poskusna oseba in njena žrtev) je bila nameščena v posebnem laboratoriju. Učna lekcija je bila sestavljena iz parov asociativnih besed. Poskusna oseba (učitelj) je prebrala eno besedo iz para, učenec (Milgramov sodelavec) pa naj bi povedal pripadajočo besedo, v paru. Za vsako napako naj bi učitelj kaznoval učenca z elektrošokom. Vsak "učitelj" je imel na razpolago napravo, s katero je dovajal "učencu" električne šoke različne jakosti. Na napravi so bili različni gumbi, s katerimi je lahko izbral jakosttoka (od 15 V do 450 V). Pri vsakem gumbu je celo pisalo, kakšno nevarnost za "učenca" predstavlja kak šok in sicer: lahki šok (od 15-60 V), srednji šok (od 75-120 V), močni šok (135-180 V), zelo močni šok

(195-240 V), ognjevit šok (255-300 V), zelo ognjevit šok (315-360 V), smrtno nevaren šok (375-450 V).

Seveda v resnici ni šlo za prave elektro-šoke, temveč za učinkovito iluzijo, ki naj bi ji poskusne osebe verjele. Eksperiment naj bi trajal toliko časa, da "učenci" brez napake ponovijo celo serijo besed. "Učitelj" naj bi za prvo napako "kaznoval učenca" s 15 V, za drugo s 30 V itd. "Učenec" je pri tem moral odigrati sceno manjše ali večje razburjenosti, bolečine itd. Pri šokih, ki naj bi bili višji od 75 V je začel kričati, mahati z rokami itd. Pri 150 V se je začel silovito tresti, dokler ni končno prosil "učitelja", naj preneha s poskusom. Ko se je jakost toka zvišala na 330 V, "učenec" sploh ni več odgovarjal na vprašanja itd. Če se je kateri od "učiteljev" obrnil po nasvet k eksperimentatorju, ali naj nadaljuje eksperiment, oziroma če ga je hotel prekiniti, mu je eksperimentator odgovoril z naslednjim: "Prosim, nadaljujte", ali: "Eksperiment zahteva, da nadaljujete," ali "Absolutno nujno je, da nadaljujete", ali "Nimate druge izbire, kot da greste dalje".

Milgram je spočetka mislil, da bo težko našel koga, ki bi sploh sodeloval v takšnem "eksperimentu" do "konca". Drugi kolegi so menili, da bo največ poskusnih oseb šlo skaznimi tjado oznake 150 V, preostali bodo le osamljeni nevrotiki. Vendar so rezultati poskusa močno presenetili vse strokovnjake, najbolj samega Milgrama. Od 40 poskusnih oseb je 5 poskusnih oseb odpovedalo pokorščino eksperimentatorju pri elektrošokih z močjo 300 V, 4 poskusne osebe so prekinile z eksperimentom pri 315 V, dve pri 330 V, po ena poskusna oseba pri 345 V, 360 V in 375 V. Toda 26 poskusnih oseb, torej kar 62% poskusnih oseb, je šlo s "kaznovanjem" do konca, t.j. do "smrtno nevarne" stopnje 450 V. Poskusne osebe

so med eksperimentom reagirale skrajno aervozno, se potile, histerično smejale, a večina jih je vendar nadaljevala strahovit poskus do "konca".

Milgramovi rezultati od tedaj stalno zaposlujejo socialne psihologe, kajti posledice te raziskave so večpomenske.

Pogosto doživljanje frustracij, ki jih posameznik tolmači kot neupravičene ali na merne, lahko pod določenimi pogoji pripelje do razvoja množicnih agresivnih navad, ki povzročajo, da se agresivno odziva na večje število situacij. Na ta način lahko razložim o agresivnosti kot osebnostno

lastnost, ki v interakciji s situacijo predstavlja pomemben izvor agresivnih

občutij in vedenja.

Nadaljnji izvor agresivnih občutij je povečana stopnja vzburjenj, ki je lahko situacijski ali osebnostni dejavnik. Plošno vzburjenje povečuje

verjetnost agresivnih občutij in vedenja, posebno, če ga spremlja

ustrezna interpretacija.

Agresivno vedenje I; (tudi (bližje

Te temeljni dejavnik, ki odloča o agresivnem vedenju človeka je učenje. Vsaka družba postavlja pravila o tem, katera agresivnost je označena kot antisocialna, prosocialna, vmes pa je še bolj ali manj široka kategorija sankcionirane agresivnosti. Prosocialna agresivnost je tista, ki jo upotrabljamo na socialno sprejemljiv način, v namene, ki se skladajo z moralnimi

standardi skupine. Sankcionirana agresivnost vključuje agresivna dejanja, ki jih socialne norme sicer ne zahtevajo, vendar so še vedno znotraj sprejemljivih meja (npr. če poškodujete roparja, ki vas je napadel). Ključ za razumevanje razlik med navedenimi oblikami je poznavanje socialnih norm, ki so relevantne za posameznikovo dejanje. Te so včasih odvisne od socialne pripadnosti, spola, referenčne skupine, itd.

Učenje teh norm je dokaj zapleten proces, saj so mnoge od njih implicitne. Na splošno lahko rečemo, da vse, kar uči otroka, da je agresivno vedenje socialno sprejemljivo, povečuje njegovo agresivnost in obratno. Pogosto pa je učenje agresivnega vedenja bolj specifično:

otvki se nauči, da so v nekaterih situacijah določene oblike agresivnega vedenja dovoljene. Vključene so najrazličnejše oblike učenja, od katerih je verjetno najpomembnejša imitacija. Predstavljajo tudi učenci... Tega ;

učenja (npr. Bandura) so izvedli številne poskuse, v katerih so

ugotovili, da posnemanje ni omejeno le na posamezne vidike vedenja, temveč se na ta način prenašajo tudi stališča do agresivnosti. Otrok najraje posnema pomembne, priljubljene, močne in uspešne osebe, kar so sprva njegovi straši, kasneje pa simbolični vzorniki. Pri posnemanju

! je ojačenje posredno in deluje še preden je otrok sam razvil ustrezne veščine. Ko se te razvijejo, se priključijo še učinki neposrednega ojačenja ter samoojačenja, saj mu agresivno vedenje pomeni vir samospoštovanja. Nekateri avtorji (npr. Berkowitz) menijo, da učenje agresivnih navad

poteka tudi po načelih klasičnega pogojevanja. Vsak dražljaj (npr. orožje), ki je povezan z agresivnostjo, naj bi pridobil funkcijo pogojnega dražljaja. Druga možnost pa je, da prisotnost "agresivnih" dražljajev spremeni

kognitivno oceno situacije, saj sugerira, da je agresivnost pričakovana in oziroma dovoljena. V tem primeru ne vpliva na samo učenje, temveč

le na izvajanje agresivnih dejanj.

Razvoj agresivnosti

Predstavniki teorij socialnega učenja so zbrali tudi nekatere pomembne podatke o razvoju agresivnosti. McCord s sodelavci (1970) je v obdobju 5 let opazoval interakcijo 17-letnih dečkov s starši in našel naslednje

zakonitosti :

Agresivni otroci so izhajali iz družin, ki so otroka odklanjale, opaziti pa je bilo tudi pomanjkanje naklonjenosti in spoštovanja med starši. Slednji so otroka pogosto kaznovali in mu grozili, vendar pa njegovega vedenja niso dovolj nadzirali. Disciplinski ukrepi so bili bolj arbitrarni in nedosledni. Najbolj agresivni so bili tisti otroci, katerih starši so agresivno obnašanje dopuščali, potem pa so ga strogo kaznovali. V tej skupini je bilo veliko staršev, ki so bili sami socialno deviantni. Avtorji so kot najpomembnejše determinante agresivnosti izdvojili 3 skupine dejavnikov: izrazitost agresivnih teženj, vrstna nadzora ter

socialna prilagojenost staršev (starši kot agresivni model).

Agresivni otroci so imeli močne agresivne težnje, ki so nastale kot posledica pomanjkanja čustvene topline in varnosti (frustracija), poleg tega pa je bil nadzor staršev neustrezen, saj ni omogočal, da bi razvili samokontrolo nad že tako močnimi agresivnimi težnjami. Zaradi lastne

neprilagojenosti so bili ti starši tudi vzorniki neustreznosti.

Veagresivni otroci so imeli starše, ki so jim bili naklonjeni, med njimi samimi pa so vladali dobri medsebojni odnosi. Starši so uporabljali le malo kazni, vendar so se za otroka bolj zanimali. Agresivno vedenje so navadno skušali preprečiti, še preden se je pojavilo v izrazitejši obliki. Če pa se je kljub temu pojavilo, ga niso strogo kaznovali, temveč so izrazili svoje neodobravanje. Avtorji so sklepali, da so imeli ti otroci zaradi čustvene sprejetosti le malo agresivnih teženj, zato so jih po eni strani lažje obvladovali, po drugi strani pa so si bolj prizadevali ohraniti naklonjenost staršev. Zanimivo je, da so ti starši spontano uporabljali psihološko najustreznejši način nadzora agresivnosti, to je, preprečevanje. Starši iz te skupine so bili socialno dobro prilagojeni.

V mesni skupini, ki je bila po vedenjskih značilnostih nekje v sredi med obema skrajnostima, so avtorji označili kot odločne otroke. Tudi v tej skupini so se pokazale zanimive značilnosti. Starši so bili otrokom naklonjeni in v družini ni bilo večjih nesoglasij. Glede nadzora agresivnosti pa so bile v tej skupini velike razlike. Nekateri starši so agresivnost

strogo kaznovali, medtem ko so jo drugi dopuščali.

hbjb bbU

Oblike agresivnosti

Agresivnost lahko delimo na osnovi različnih vidikov, med katerimi sta najpomembnejša funkcija in smer. Glede na psihološko funkcijo sta znani dve delitvi. Prva ločuje med instrum entalno agresivnostjo, ki služi doseganju zunanjih ciljev ter frustracijsko agresivnostjo, ki teži k sproščanju napetosti. Druga delitev loči ustvarjalno agresivnost, ki je namenjena

ohranjanju življenja in osebne integritete ter razdiralno agresivnost,

katere namen je poškodba ali uničenje življenja. Z oairom na smer ločimo navzven in navznoter čprnjeno agresivnost, ki je lahko posredna ali neposredna. Nekatere od teh delitev lahko še podrobneje razčlenimo

in sicer: (glej shemo na naslednji strani)!

Nehotna agresivnost je tista, ki nastane slup'pca'no in povzroča škodo, ki je posameznik ni name.raval. V nekaterih primerih lahko igra določeno vlogo tudi nezavedna motivacija. Igrivo agresivnost najdemo v otroški igri, pri različnih borbenih veščinah in nekaterih športih. Njen osnovni namen je r vo' in preizkus s retnčsti. Samopotrditvena agresivnost predstavlja odločno usmer'enost k cil'u in omogoča aktiven pristop k okoljn. Kaže se v podjetnosti in uspešnem izvajanju dejavnosti. Vse navedene oblike ne vključujejo sovražnih občutij, zato jih Fromm označuje kot pseudoagresivnost.

Obrambna agresivnost spada med najbolj razširjene oblike in se

pojavi tedaj, kadar je ogroženo posameznikovo živlpenje, svoboda" dostojanstvo ali lastnina. Smoter obrambne agresivnosti je ohranitev živlpenpa in osebnostne celovitosti, motivira pa ,jbo strah. Taka agresivnost lahko postane neprilagojena, če je strah namišljen, pretiran ali nezaveden. Prilagojena pa je tedaj, kadar je sorazmerna z oviramip ki jih mora

prem agati. ,

K obrambni in s tem benigni agresivnosti uvršča Fromm tudi

konformistično in instrumentalno agresivnost, ker nista motivirani s težnjami po uničevanju. LŠlitev, ki sloni izključno na motivaciji, pa je dokaj enostranska, saj bi ju z drugačnega vidika (npr.posledice) nikakor ne mogli opredeliti kot benigni. tonformistična agresivnost vključuje obnašanje, ki g_a posameznik izvaja pod pritiskom avtoritete (nekritična

poslušnost) ali skupine vrstnikov. Instrumentalna agresivnost služi

doseganju zunanjih filjev in predstavlja le sredstvo, posameznik pa pri tem ne doživlja izrazitejših čustev. Konfor mistično agresivnost često spre mlja anksioznost in občutkipkrivde, ki pa navadno ne preprečijo njenega izvajanja. [e več: posameznika navdaja občutek, da se je s te m nekako odkupil, saj v agresivnosti ne uživa.

Pomen Frommova razlage agresivnosti je predvsem v tem, da je opozoril na različne izčrpane posameznih oblik agresivnosti. Njegova opažanja temeljijo na kliničnih izkušnjah v okviru psihodinamičnega

pristopa. Domneva lahko, da se tudi nekatere normalne osebne

lastnosti povezujejo s specifičnimi oblikami agresivnosti. Večina empiričnih raziskav s tega področja se omejuje le na posamezno osebno lastnost

oziroma obliko agresivnosti, zato sem se odločila za bolj sistematični

pristop k navedeni problematiki.

Ipa vzorec 114 dijakov in dijakinj zadnjega razreda gimnazije sem preizkusila multidimenzionalni vprašalnik agresivnosti (Buss-Durkee, 1961) ter poiskala korelacijo s tremi osebnostnimi vprašalniki, ki izvirajo iz različnih teorij osebnosti (Eysenck, Cattell, teorija moči živčnega sistema).

Primerjava z Eysenckovim vprašalnikom (EPI) je pokazala naslednje: Ekstravertirani so v primerjavi z introvertiranimi kazali pomembno več telesne in besedne agresivnosti, ter negativizma, ki vključuje različne oblike nasprotovanja avtoritetam, od pasivnega nestrinjanja do odkritega upora. Iz tega sledi, da ekstravertirani priznavajo večjo pripravljenost na agresivno vedenje, ki je neposredno, usmerjeno in pretežno aktivno. V soočanju z avtoritetami pa uporabljajo tudi več pasivnega odpora, ki je

neposreden in usmerjen na cilj. Čustvena labilnost se v primerjavi s

stabilnostjo povezuje z močnejšimi občutki krivde, sovražnostjo, razdražljivostjo, posredno agresivnostjo in sumničavostjo. Medtem ko se ekstravertiranost povezuje z različnimi oblikami obrambne agresivnosti,

pa lahko rečemo, da se čustvena labilnost povezuje s frustracijsko agresivnostjo. Njene značilnosti so posplošenost, neusmerjenost in posredno=t. Izraža se v posplošenem občutku zjeze, zavisti in sovraštva ter v splošni nezaupljivosti do soljudi. Del sovraštva je potlačen in ga projicirajo na druge. Temu se pridružuje še nizka frustracijska toleranca, ki se kaže predvsem

v razdražljivosti.

TSdi primerjava s Cattellovim 16 PF je pokazala nekatere zanimiva

značilnosti. Faktor C, ki označuje šibak oziroma močan ego se povezuje

z istimi oblikami frustracijske agresivnosti, kot Eysenckova dimenzija

čustvene labilnosti. Faktor E (podredljivost-dominantnost) pa se povezuje

s telesno in besedno agresivnostjo ter negativizmom, prav tako kot Eysenckova dimenzija ekstravertiranosti. Faktor G (šibak-močan superego) je v negativni korelaciji z vsemi oblikami agresivnega vedenja, čeprav le

posredna agresivnost doseže statistično pomembnost. Faktor I (harija- pTe dimenzija j

ustreza tradicionalnemu pojmovanju močatosi oziroma ženstvenosti.

Ženstvenost se povezuje z manjšo telesno agresivnostjo ter manjšim negativizmom, ki je torej povezana z manjšo pripravljenostjo na obrambno agresivnost, ki je usmerjena na izvor prepreke. Če pa najdemo občutkov krivde oziroma navznoter obrnjenost agresivnosti, kar se sklada s kulturnimi stereotipi.

Faktor O (odsotnost tesnobe - tesnobnost) korelira z vsemi oblikami frustracijske agresivnosti (razdražljivost, sovražnost, sumničavost, posredna agresivnost), podobno kot šibak ego, povečani pa so tudi občutki krivde.

Sorodno lastnost meri tudi faktor Q3 (dobra -slaba osebna integriteta), ki je v negativni korelaciji s vsemi oblikami agresivnosti razen občutkov krivde. Faktor Q4 (visoka - nizka nagonska tenzija) pozitivno korelira z oblikami frustracijske agresivnosti. Če združimo rezultate na navedenih

štirih faktorjih, lahko rečemo, da je povečana raven frustracijske agresivnosti bodisi z višjo stopnjo nagonskih tenzij oziroma anksioznosti, bodisi z šibkim egom oziroma nizko osebno integriteto. Razlika je

v tem, da se frustracijska agresivnost, ki izvira iz nagonskih teženj

povezuje tudi z občutki krivde, če pa izvira iz slabe integritete, občutki krivde niso značilni. Večji občutki krivde so povezani tudi s faktorjem Q1, (konzervativizem - radikalizem) in sicer v smeri radikalizma. Rezultate

morda lahko tolmačimo na ta način, da jih povzroča prekinitev s

tradicionalnimi vrednotami, ki jih je posameznik na neki stopnji razvoja

introjektivna, kasneje pa se jim je uprl.

Iz teorije moči živčnega sistema (Pavlov) je izšel Vprašalnik temperamenta, katerega avtor je Streptou. Temeljne dimenzije so moč ekscitacije, moč inhibicije ter mobilnost. Moč ekscitatornih procesov je povezana z višjo vzdržljivostjo, manjšo občutljivostjo, večjo stopnjo

aktivnosti, itd. Korelacije so pokazale, da je moč ekscitacije v obratnem

sorazmerju z vsemi oblikami agresivnega reagiranja, razen s telesno agresivnostjo. Rezultate lahko pojasnimo z dejstvom, da so osebe z močnim živčnim sistemom bolj odporne na frustracijo kot tudi na

nekatero obliko izzivalnega vedenja. Moč inhibitornih procesov se izraža

in kontroli in zmožnosti odlaganja reakcij, zato pri osebah z močno inhibicijo

lahko pričakujemo manjšo agresivnost. Rezultati so to prepričljivo potrdili, saj so pri teh osebah pokazali manjšo agresivnost v katerikoli obliki. Mobilnost živčnih procesov se nanaša na hitrost prehajanja ekscitacije v inhibicijo in obratno ter na hitrost pomirjenja živčnega sistema. Rezultat. i

niso pokazali pomembnih korelacij z oblikami agresivnosti.